

Tekstlæsning og grammatik

I denne artikel gives et eksempel på at grammatisk viden er nødvendig for tolkning af en tekst. Prøv at sammenligne følgende to eksempler:

(1)

Den evangelisk-lutherske kirke er den danske folkekirke og understøttes som sådan af staten.

Danmarks Riges grundlov, 1953 § 4

(2)

¹Den danske folkekirke er kristen. ²Den bygger på evangelierne i Biblen og den tyske præst Martin Luthers lære. ³Kirkeretningen kaldes for protestantisk. ⁴Folkekirken er en statskirke, og ⁵staten har pligt til bl.a. at støtte kirken økonomisk. ⁶Staten kan også støtte andre trosretninger, f.eks. ved at låne bygninger ud til dem eller give tilskud til undervisning. ⁷Men det er ikke en pligt.

Grundloven på let dansk § 4

Disse to paragraffer skal angiveligt sige det samme, men man mærker straks når man læser dem, at de indgår i tekster der tilhører forskellige genrer, og derfor har forskellig udsigelseskraft. (1) er en lovtekst der fastsætter retsforholdene i landet, mens (2) er en beskrivelse af retsforholdene i landet. (1) er en genbrugstekst, der hver gang den læses, virker som et performativ der gør hvad den nævner, mens (2) er en forbrugstekst der når først den er læst og forstået, ikke har yderligere interesse for læseren. Den er forbrugt.

Men hvorpå mærker vi genren? På de leksikalske og grammatiske valg der er foretaget i teksten, vil det umiddelbare svar være ud fra tesen om kompositionalitet: Meningen med en helhed er en funktion af meningen med delene og måden de er kombineret på, og den samlede mening opbygges i læsernes bevidsthed nedefra og op.

Men se nu på følgende: Verbet *er* i (1) har betydningen 'skal efter denne grundlov være', mens verbet *er* i (2.1) betyder 'er for tiden'. Formen er den samme, men betydningen er forskellig. Hvorfra får vi den opfattelse at betydningen er forskellig? Det får vi i dette eksempel ud fra vores forhåndsbevidsthed om hvilken genre teksten indgår i, dvs. vi får den oppefra og ned.

Den første sætning i grundloven lyder nemlig:

(3) *§ 1 Denne grundlov gælder for alle dele af Danmarks Rige.*

Der er det særlige ved denne sætning at den med sætningens subjekt

henviser til sig selv, svarende til ordet *herved* som ellers markerer performative sproghandlinger:

(4) Jeg lover herved at ville ....

Performative sætninger adskiller sig fra deklarativer ved ikke at kunne benægtes, man kan ikke 'herved ikke love noget', og man kan ikke som den første sætning i en grundlov skrive at den ikke gælder uden først at skrive at den gælder.

I *På let dansk*-udgaven af grundloven er § 1 ikke formuleret som en performativ sætning, men som en deklarativ sætning der ikke henviser til sig selv, men til noget uden for sig selv.

(5) § 1: *Grundloven gælder for Danmark, Færøerne og Grønland.*

Den udsigelsesmåde som etableres i (3), holder hele grundloven igennem, således at det for de følgende sætninger gælder at alt er forvandlet, skønt intet er ændret: Nutidsformerne betyder ikke deklarativ nutid som i (5), men deontisk modalitet (3).

Deontisk modalitet er noget der ellers ofte angives ved modalverber. Forskellen på (6) og (7) er på sin vis den samme som på (3) og (5). I (7) kan den omtalte situation og kommunikationssituationen være to adskilte verdener, mens de nødvendigvis må falde sammen i (6), for afsenderen i kommunikationssituationen er normsenderen i den omtalte situation.

(6) Ulla skal stå på trappen

(7) Ulla står på trappen

Lovtekstens deontiske modalitet breder sig således ud over hele teksten fra den første sætning der ved at henviser til sig selv klapper den omtalte situation og kommunikationssituationen sammen.

At det er således, bekræftes af at der i den beskrivende tekst (2) både må bruges ordet *pligt* og modalverbet *kan* for at gengive nutidsformen i *lovteksten: understøttes*.

(2.5) ₅staten har pligt til bl.a. at støtte kirken økonomisk. ₆Staten kan også støtte andre trosretninger

Der er imidlertid en anden forskel på (1) og (2.1-2) som er værd at betragte.

- (1) Den evangelisk-lutherske kirke er den danske folkekirke (...)
- (2) ₁Den danske folkekirke er kristen. ₂Den bygger på evangelierne i Biblen og den tyske præst Martin Luthers lære.

(2.1) er en almindelig sætning med kopula, *er*, og et adjektiv som subjektsprædikat; subjektet med mindre logisk omfang indordnes som et element i en mængde af større logisk omfang, mængden af det der er kristent. I (1) er sætningen derimod et identifikationsudsagn, hvor subjektets og prædikatets logiske omfang er lige store og sætningen altså udsiger at to omtalte individer er den samme. På sin vis udsiger identifikationsudsagn ikke noget om relationer i den omtalte verden, men kun at modtagerne skal forstå at noget som de har opfattet som to ting i denne sammenhæng skal opfattes som det samme. Identifikationsudsagn flytter - lige som modalverberne og selvhenvielse - nyhedsværdien fra den omtalte situation til kommunikationssituationen.

Hvorfor står der i grundloven ikke som i omskrivningen? Det kan undre at det i grundloven forudsættes at både 'den danske folkekirke' og 'den evangelisk-lutherske kirke' eksisterer og er kendt af læserne på forhånd, og at det dernæst udsiges at de i virkeligheden er samme sag, med den underforståelse at læserne ikke skulle vide dette. Sætningen i grundloven betyder altså sådan ca.: 'Den evangelisk-lutherske kirke skal fungere som den danske folkekirke.'

I identifikationsudsagn kan det som subjektet henviser til, og det som prædikatet henviser til, bytte roller med samme sandhedsværdi. Standardeksemplet er:

- (8a) *Ulla er den dygtigste pige i klassen*
(8b) *Den dygtigste pige i klassen er Ulla.*

Forskellen på meningen med de to sætninger er alene af informationel karakter; (a) er fra et tekststykke der handler om Ulla, mens (b) er fra et tekststykke der handler om klassen. Der er stadig den forskel på de to begreber at 'Ulla' er et bestemt EKSEMPLAR (E) af en stabil kategori, mens 'den dygtigste pige i klassen' betegner en FUNKTION eller status (F) som ændre sig over tid. Man kan således opfatte (8a), $E = F$, som den aktive sætning, mens (8b), $F = E$, er en slags passiv vending som bruges til særlige tekstlige funktioner - lige som passiv af transitive sætninger gør.

Man kan nu spørge om grundlovens § 4 skal opfattes som aktiv (a) eller passiv (b). Hele kapitel I i grundloven lyder således:

- (9)

- § 1 Denne grundlov gælder for alle dele af Danmarks Rige.
- § 2 Regeringsformen er indskrænket-monarkisk. Kongemagten nedarves til mænd og kvinder efter de i tronfølgeloven af 27. marts 1953 fastsatte regler.
- § 3 Den lovgivende magt er hos kongen og folketinget i forening. Den udøvende magt er hos kongen. Den dømmende magt er hos domstolene.
- § 4 Den evangelisk-lutherske kirke er den danske folkekirke og understøttes som sådan af staten.

Der med stor kunstfærdighed i dette kapitel ikke taget udgangspunkt i noget andet end i grundloven selv. Normalt forudsætter bestemt form på en sætnings subjekt at sagen eksisterer og er til at genkende for læserne. *Denne grundlov* er selvhenviende og er således deiktisk kendt fra kommunikationssituationen. *Regeringsformen* kendes fra foregående sætnings 'grundlov', der som et vigtigt semantisk træk har 'om regeringsformen'. *Kongemagten* kendes fra foregående sætnings 'monarkisk', som jo betyder 'med kongemagt'. *Den lovgivende magt, den udøvende magt og den dømmende magt* kendes igen fra begrebet 'grundlov', som netop bestemmer magtens fordeling.

I almindelige fremsættende sætninger er subjektet forudsat kendt, og prædikatet er fremsat således at alternativer til dette på grund af princippet om optimal relevans udelukkes, mens alternativer til subjektet ikke er udelukket:

(10) *Peter er bager*

udelukker at Peter er snedker eller klovn (hvis det ellers er relevant i sammenhængen), men det udelukker ikke at også Søren er bager. Hvis man ville udelukke at Søren var bager, skulle man bruge kløvning:

(11) *Det er Peter der er bager*

I § 3 ville det umarkerede være at sige *Kongen har den udøvende magt*, men der står faktisk *Den udøvende magt er hos kongen*, så vidt jeg kan se, af to grunde. For det første for at det kan udelukkes at den udøvende magt er hos nogen anden. For det andet for at man også i denne sætning som subjekt kan have det fra begrebet 'grundlov' udledte 'den udøvende magt', og ikke 'kongen'. Teksten handler ikke om kongen, men om regeringsformen.

Og så kommer spørgsmålet: Hvorfor står der i § 4: *Den evangelisk-lutherske kirke er den danske folkekirke* og ikke *Den danske folkekirke er den evangelisk-lutherske kirke*, som ville være det der svarer til

strukturen i §§ 1-3 med udgangspunkt i grundloven og ikke noget andet, her 'kirken'? Og må sætningen opfattes som et aktivt ($E = F$) eller passivt ($F = E$) identifikationsudsagn?

Begrebet 'den danske folkekirke' må nok siges at betegne en funktion der lige som 'den udøvende magt' kan udledes af begrebet 'grundlov', mens 'den evangelisk-lutherske kirke' er et eksemplar af en kategori der allerede eksisterer. Så mens § 3 har en markeret rækkefølge $F = E$, har § 4 skiftet til den umarkerede rækkefølge $E = F$.

Jeg kan se to grunde til dette. For det første at begrebet 'den danske folkekirke' på det tidspunkt da teksten blev skrevet, ikke havde en vel-etableret mening som funktion inden for begrebet 'statsmagt'. Det har den nu 160 år efter, og kan derfor tages for givet i omskrivningen (2). Det var ikke noget der eksisterede i Danmark, og heller ikke andre steder. (I den norske grundlov hedder § 2. *Alle Indvaanere af Riget have fri Religionsøvelse. Den evangelisk-lutherske Religion forbliver Statens offentlige Religion. De Indvaanere, der bekjende sig til den, ere forpligtede til at opdrage deres Børn i samme.*) Hvis den danske grundlovs forfattere ville gå fra et kendt emne til et omsagn om noget nyt, kunne de dårligt tage 'den danske folkekirke' som det udgangspunkt der skulle udsiges noget om. Som den står nu er den aktiv, $E = F$, og siger: 'Den evangelisk-lutherske kirke skal fungere som folkekirke'.

Den anden og vigtigste grund er tilføjelsen: *og understøttes som sådan af staten*. Ordene *som sådan* viser tilbage til *den danske folkekirke*, og tilføjelsen er dermed en slags definition på det nye begreb 'den danske folkekirke'. Med sætningen bestemmes 'den danske folkekirke' som en kirke som skal understøttes af staten, i modsætning til andre kirkesamfund som kan understøttes af staten. Det er det der i omskrivningen i (2.4) udtrykkes således: *Folkekirken er en statskirke*. Den henvisning der laves med *som sådan* kunne ikke være lavet ved rækkefølgen $F = E$: *Den danske folkekirke er den evangelisk-lutherske kirke og understøttes som sådan af staten*. Den indebærer jo ikke en definition af at en folkekirke er en statskirke, men meddeler blot deklarativt at staten støtter den evangelisk-lutherske kirke som sådan (hvad den selvfølgelig i virkeligheden gør).

Så netop de to forhold at alle sætningerne har deontisk nutid, og at begrebet 'folkekirke' ikke var et veletableret begreb, tvang forfatterne til at tage udgangspunkt i noget andet end grundloven, nemlig den evangelisk lutherske kirke, så at de med ordene *som sådan* kunne definere begrebet 'folkekirke' som en kirke der skal understøttes af staten.

Litteratur:

Danmarks Riges grundlov, 1953

Grundloven på let dansk

www.ungtinget.dk/download/grundloven_letdansk.pdf

Halliday, M A K 1994: *An Introduction to Functional Grammar*, London:

Edward Arnold, 5.4.3-5.

Kongeriget Norges Grundlov (1814) 1992

Togeby, Ole 2003: *Fungerer denne sætning. Funktionel dansk sproglære*, København: Gads Forlag, §§ 146-147